
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 631.15/16.:631.16

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

*Бардаш С.В. – д. е. н., доцент, Київський національний
торговельно-економічний університет*

Постановка проблеми. На даний час майже всі науковці, які досліджували та продовжують досліджувати теоретико-методологічні та практичні аспекти внутрішньогосподарського контролю, визнають, що контроль і як функція управління, і як спеціально проведена практична діяльність тісно пов'язаний з бухгалтерським обліком. Разом з тим, дискусія щодо щільності їх зв'язку та можливого поглинання внутрішнього контролю бухгалтерським обліком залишається в активній стадії. Особливої актуальності дана дискусія набуває у зв'язку з широким застосуванням комп'ютерних інформаційних систем.

У зв'язку з цим для повного усвідомлення особливостей проведення внутрішнього контролю в умовах КСБО (комп'ютерних систем бухгалтерського обліку) слід ураховувати особливості застосування КІСП – комп'ютерної інформаційної системи підприємства, які достатньо повно розглянуто у працях Бенька М.М. [3], Брадула О.М. [4], Завгороднього В.П. [5], Івахненкова С.В. [6, 7, 8]. Так, під час комп'ютерної обробки даних у КІСП відбувається інтеграція обробки різних видів первинної економічної інформації, яка використовується окремими функціями управління, тобто облікової, планової, технологічної тощо. Це приводить до: створення єдиної інформаційної бази (результат інтегрування обробки), дані з якої потім можуть багаторазово використовуватися всіма службами та підрозділами підприємства; скасування паралелізму і дублювання; однократної фіксації, а також єдності і уніфікації (форм документів, показників, класифікації інформації, системи кодування тощо).

Таким чином, інтегрованою виявляється низка операцій технологічного процесу обробки первинних даних і створення їх інформаційної бази. Наступні стадії і фази групування та узагальнення даних відбуваються з використанням методів та прийомів, які характерні і специфічні для кожного виду діяльності на підприємстві. При цьому подвійний запис, система рахунків, синтетичний та аналітичний облік не зникають, а перетворюються лише в один із методів отримання зведеної інформації з єдиної бази первинних даних КІСП. За зазначених умов інтеграція обліку полягає в тому, що вся облікова інформація централізовано накопичується в комп'ютерних базах даних і використовується для реалізації функцій управління.

Отже, в умовах застосування КСБО є можливість посилити функцію контролю за законністю та економічною доцільністю господарських операцій, не підвищуючи і не ускладнюючи при цьому трудомісткість ведення обліку.

Інформаційна система забезпечує безперервний контроль як складання документів, так і поточних облікових записів. Це обумовлено тим, що КСБО має свою внутрішню структуру та вбудовані алгоритми, які нав'язують бухгалтеру й управлінцю правила обліку і схему документообігу. Практичний результат для підприємства - зменшення ймовірності помилок як через некомпетентність або випадкову помилку бухгалтера, так і через навмисну шкоду.

Застосування інформаційних технологій наділяє систему бухгалтерського обліку контрольними функціями, проте їх застосування не гарантує належної адекватності даних фінансової звітності реальному стану речей, тому перед співробітниками відділів внутрішнього контролю постає завдання пристосування технології своєї роботи або навіть значної її зміни із використанням спеціальних методів і комп'ютерних програм при проведенні внутрішнього контролю. Незважаючи на беззаперечну актуальність проблем, пов'язаних із застосуванням комп'ютерів у контрольному процесі, переважна більшість українських авторів не приділяють їм належної уваги.

На перший погляд, широке запровадження інформаційних технологій для потреб бухгалтерського обліку робить здійснення внутрішнього контролю неактуальним. Разом з тим, недостатня кваліфікація бухгалтерських кадрів, особливо головних бухгалтерів, на переважній більшості малих підприємств, складність чинного законодавства та його перманентні зміни, особливо в частині регламентації податкових відносин, недостатня роз'яснювальна і консультативна робота органів державного контролю по діючому законодавству змушує проводити контроль функціонування КСБО. Дана теза стосується й корпоративних підприємств, адже контроль КСБО є одним із найважливіших об'єктів. Невиявлений недолік може привести до суттєвих збитків або банкрутства організації.

Стан вивчення проблеми. Дослідження можливостей комп'ютерних програм, результати якого викладені у роботі [1], а також ознайомлення з іншими інформаційними джерелами, у яких проведено такий аналіз, доводить факт відсутності програмного забезпечення, застосування якого дозволило б проводити у повному обсязі внутрішній контроль організації. Так, автори монографії [7] провели комплексне дослідження існуючих програмних продуктів як вітчизняного, так і зарубіжного виробництва, зокрема, SAP/R-3, MySAP All-in-One, Oracle E-Business Suite, Oracle – JD Edwards EnterpriseOne, Microsoft Business Solution – Axapta, Microsoft Business Solution – Navision, FinExpert, GrossBee XXI, «Галактика», «ИС ПРО», «ІТ-Підприємство», 1С: Підприємство 8.0, Парус-Підприємство, призначеного для КІСП, за ознакою можливості їх використання у межах фінансового контролінгу. Хоча контролінг, як функція управління, не тотожний контролю, він за сутністю є більш наближеним до контролю, ніж контроль до бухгалтерського обліку. Тому огляд комп'ютерних програм щодо здійснення контролінгу дозволяє одержати уявлення про імовірність та потенційні можливості існуючих програм бути застосованими для проведення внутрішнього контролю. Порівнюючи характеристики програм SAP/ R-3 і «Галактика», слід визнати їх певну обмеженість щодо виконання контрольних функцій в обсязі, притаманному системі внутрішнього контролю [2]. Отже, розглянуті КІСП виконують певні контрольні функції, однак виконання останніх вимагає і здійснення контролю щодо них. Слід також

звернути увагу на відсутність у сучасних ІКТ модуля, який виконував би внутрішній контроль у повному обсязі.

Завдання і методика досліджень. У цілому слід визнати, що в діяльності відділів внутрішнього контролю персональні комп'ютери можуть використовуватися як для проведення окремих процедур внутрішнього контролю, так і для автоматизації управлінських робіт відділу. Використання комп'ютерів у внутрішньому контролі навіть без використання спеціалізованого програмного забезпечення може включати такі види робіт:

- виконання нескладних розрахунків, друк типових форм документів, аналітичних таблиць тощо;
- використання нормативно-правової довідкової бази в електронному вигляді;
- виконання запитів до електронної бази даних, сформованої в КСБО;
- перевірка окремих розрахунків, виконуваних на різних ділянках обліку КСБО;
- формування реєстрів бухгалтерського обліку і альтернативного балансу з використанням електронної бази даних;
- проведення комплексного аналізу фінансового стану учасника відносин у сфері господарювання.

Отже, упровадження комп'ютерів в обліковий процес суттєво вплинуло на проведення внутрішнього контролю, який має здійснюватися у двох напрямках. Перший - це контроль роботи облікового апарату. Другий напрям – це контроль функціонування КСБО у складі КІСП.

Контроль усієї системи бухгалтерського обліку та дій облікового персоналу полягає в перевірці правильності використання плану рахунків, своєчасності і правильності ведення облікових реєстрів, відповідності даних синтетичного і аналітичного обліку даним фінансової звітності. Відповідно метою такого контролю є забезпечення своєчасного і якісного виконання облікових процедур співробітниками бухгалтерії. Досягти поставленої мети дозволяють спеціальні алгоритми, реалізовані в КІСП.

Разом з тим, існуючі системи внутрішнього контролю не зможуть ефективно функціонувати, якщо головний орган управління, або, якщо такого немає, то керівник учасника відносин у сфері господарювання не здійснить ряд організаційних заходів, спрямованих на максимальне використання можливостей комп'ютерних програм.

Досліджуючи організаційну структуру КІСП, слід урахувати ступінь концентрації або розподілу комп'ютерної обробки в межах організації, зокрема, те, як вони можуть впливати на розподіл обов'язків. Важливе значення відіграє й доступність даних, адже первинні документи, деякі комп'ютерні файли й інший доказовий матеріал, що може знадобитися суб'єкту внутрішнього контролю, можуть існувати тільки протягом короткого періоду часу або у форматі, доступному для перегляду тільки на комп'ютері.

Важливу роль при плануванні внутрішнього контролю відіграє рівень автоматизації облікових задач. При оцінці складності автоматизованої обробки бухгалтерських даних необхідно враховувати як ступінь інтеграції інформаційних систем, так і ступінь спільного використання різними системами однієї і тієї ж облікової бази даних. При проведенні внутрішнього контролю потрібно враховувати технічну структуру програмного забезпечення КСБО, інформація про яку дозволяє оцінити рівень безпеки та захищеності КСБО.

Результати досліджень. В умовах функціонування комп'ютерних інформаційних систем суб'єкт внутрішнього контролю має розглядати можливість знищення, підробки, заміни паперових документів. Суб'єкту внутрішнього контролю доводиться мати справу з питаннями безпеки та надійності комп'ютерних облікових систем, у зв'язку з чим матиме місце перевірка низки суто технічних питань, які не мають прямого відношення до бухгалтерського обліку. Саме тому в умовах застосування КІСП відбувається взаємне проникнення різних за своїм змістом та суб'єктами видів контрольної та організаційної діяльності (рис.1).

У більшості випадків внутрішній контроль інформаційних систем потрібний, коли комп'ютерна інформаційна система призначена для обробки конфіденційної чи секретної інформації. До систем з такою інформацією належать комп'ютерні системи бухгалтерського обліку. Проведення такого внутрішнього контролю доцільно також і після побудови комп'ютерної інформаційної системи та її підсистеми безпеки на етапі приймання в експлуатацію для оцінки ступеня дотримання висунутих до неї вимог.

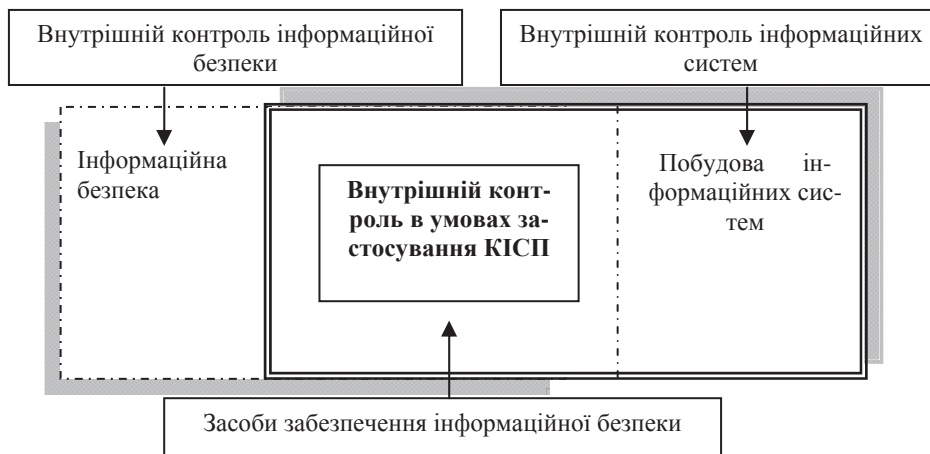

Рисунок 1. Складові внутрішнього контролю в умовах застосування КІСП

Для контролю ефективності і безпечності інформаційної системи як такої має здійснюватися автоматизований внутрішній контроль інформаційної системи, під яким слід розуміти оцінку поточного стану комп'ютерної системи на відповідність певному стандарту або запропонованим вимогам. Зазначений контроль може бути проведений відносно: технічного стану інформаційної системи; ефективності інформаційної системи; інформаційної безпеки; проектів впровадження та реінжинірингу; відповідності інформаційної системи; програмного забезпечення. Такий внутрішній контроль не направлений на пропонування конкретного рішення, він дає можливість поглянути на інформаційну систему комплексно, виявити проблемні місця, сформулювати обґрунтовані рекомендації для ухвалення рішення з усунення недоліків за окремими напрямками.

Внутрішній контроль технічного стану інформаційної системи спрямований на зниження втрат, викликаних системними збоями. Збої можуть стати причиною відчутних фінансових втрат організації.

Ураховуючи, що в інформаційних системах, в яких не налагоджені належні процеси контролю і попередження можливих причин збоїв, вони виникають у найвідповідальніші моменти, втрати можуть бути достатньо суттєвими. Скорочення таких втрат можна досягти шляхом комплексного дослідження технічного стану всіх компонентів інформаційної системи.

Висновки та пропозиції. Внутрішній контроль технічного стану інформаційної системи перш за все призначений для оцінки поточного стану інформаційної системи з метою реконструкції і модернізації або у межах підготовки до розширення інформаційної системи і впровадження нових технологій. Його проведення дозволяє також організувати і налагодити підтримку інформаційної системи та розробити корпоративні стандарти її здійснення. Внутрішній контроль технічного стану інформаційної системи включає проведення таких заходів, як реєстрація та контроль технічного стану існуючих на підприємстві апаратних засобів, програмного забезпечення, периферійних пристроїв і аналіз побудови структурованої кабельної системи, мереж передачі даних, функціонування ІТ-служби організації, технічних параметрів ефективності роботи інформаційної системи, її надійності та безпеки. Даний підвид контролю має проводитися раз на місяць, адже найбільш нестабільною властивістю КІСП та КСБО є її технічний стан. За наслідками внутрішнього контролю технічного стану інформаційної системи керівнику організації має надаватися звітність про: стан кабельної системи; здійснення резервного копіювання; наявність незахищених дискових ресурсів; рівень безпеки інформаційної системи для виявлення існування потенційних загроз несанкціонованого доступу до інформаційної системи; фактичну наявність та стан програмних і апаратних засобів; завантаженість каналів зв'язку для визначення і локалізації критичних ділянок інфраструктури мережі.

Перспектива подальших досліджень. Проведення внутрішнього контролю ефективності інформаційної системи надаватиме можливість організації оцінити сукупну вартість володіння інформаційною системою і порівняти показники досліджуваної системи з лідером в даній галузі, а також оцінити терміни повернення інвестицій в інформаційну систему, розробити оптимальну схему інвестування, здійснити ефективне витрачання коштів на обслуговування і підтримку, зменшити виробничі витрати. Даний вид внутрішнього контролю включає такі частини інформаційної системи, як апаратні засоби, програмне забезпечення, периферійні пристрої, ІТ-персонал організації, а також документи, бізнес-процеси, інформаційні потоки, користувачі. До завдань проведення внутрішнього контролю мають відноситися: комплексне дослідження бізнес-процесів; оцінка вартості обладнання; оцінка якості існуючої кабельної системи; оцінка вартості впроваджених технологій; оцінка витрат на утримання інформаційної системи; оцінка якості технічної підтримки користувачів; оцінка вартості налагоджених процесів управління; оцінка сукупної вартості володіння інформаційної системи. За результатами проведення має бути сформований звіт, який включатиме інформацію про результати значених завдань, а також рекомендації з оптимізації інформаційної системи та звіт за наслідками розрахунку сукупної вартості володіння інформаційною системою.

Внутрішній контроль інформаційної безпеки не обмежується перевіркою тільки фізичної безпеки, існуючі методики дозволяють проаналізувати бізнес-процеси і визначити основні інформаційні потоки організації, які повинні бути захищені. При проведенні внутрішнього контролю інформаційної безпеки мають визначатися: поточний стан системи безпеки; найкритичніші ділянки системи;

відповідність існуючої в організації системи захисту інформації що висуваються до неї, вимогам інформаційної безпеки; ефективність коштів, вкладених в корпоративну систему захисту інформації. У межах виконання даного підвиду контролю слід провести: комплексну перевірку рівнів забезпечення інформаційної безпеки; аналіз інформаційних ризиків; аналіз системи захисту по зовнішніх мережах; аналіз системи контролю інформації, яка передається по телефонних з'єднаннях і електронній пошті; визначення можливих каналів втрати конфіденційної інформації. У перелік матеріалів, що мають надаватися за підсумками внутрішнього контролю, має бути включена інформація про результати виконаних завдань, а також звіт про поточний стан системи інформаційної безпеки і ефективності коштів, вкладених у систему інформаційної безпеки, а також рекомендації щодо вдосконалення політики безпеки і плану інформаційного захисту. Результати внутрішнього контролю інформаційної безпеки сприятимуть побудові оптимальної по ефективності та витратам корпоративної системи захисту інформації, адекватну задачам і меті діяльності.

Внутрішній контроль проектів упровадження і реінжинірингу має проводитися за умов започаткування великих проектів модернізації інформаційної системи організації, а також використання послуг системних інтеграторів з метою визначення реальних термінів і вартості проектів перед початком робіт або з метою оцінки проектів упровадження в своїх філіях і дочірніх організаціях. Даний підвид контролю дозволить оцінити ризики впровадження або реінжинірингу інформаційної системи, терміни і плановані ресурси на розробку і впровадження рішень, правильність вибору методів і технологій, а також завчасно виявити можливі помилки і отримати рекомендації, направлені на підвищення ефективності проекту. У межах проведення внутрішнього контролю проектів упровадження і реінжинірингу мають також здійснюватися: перевірка проекту і складеного технічного завдання на відповідність реальним вимогам організації і стандартам; перевірка виконаних робіт на відповідність технічному завданню; оцінка ефективності виконаних робіт.

Внутрішній контроль відповідності інформаційної системи слід проводити лише у випадках, коли органи виконавчої влади, а також зарубіжні партнери організації можуть зажадати сертифікації інформаційної системи з метою відповідності послуг необхідному рівню якості. У межах проведення оціночного внутрішнього контролю інформаційної системи можуть бути встановлені відхилення від існуючих стандартів та мають бути сформульовані рекомендації, що дозволять усунути встановлені недоліки.

Оціночний внутрішній контроль програмного забезпечення є вкрай важливим заходом, адже в умовах застосування КІСП програмне забезпечення займає головну позицію в КІСП. Проведення даного підвиду контролю дозволить визначити економічну ефективність від упровадження і експлуатації як певного виду програм, так і комплексу програмних продуктів. Результати, отримані після його проведення, допоможуть підвищити економічну ефективність використання програмного забезпечення, визначити функціональність його використання і оптимальну схему впровадження, здійснити вибір найдешевшого варіанту переходу до ліцензійного програмного забезпечення, отримати рекомендації по оптимізації програмної інфраструктури. У перелік звітності, що має надаватися за наслідками внутрішнього контролю програмного забезпечення, має входити опис результатів аналізу програмної інфраструктури, рекомендації з сумісності і коректності настройок

програмного забезпечення, а також з підвищення ефективності і функціональності його використання.

Таким чином, після виконання внутрішнього контролю інформаційної системи з'являється можливість оцінити з різних аспектів реальний стан комп'ютерної інформаційної системи організації. У цілому, проведення комп'ютерного внутрішнього контролю сприятиме суттєвому удосконаленню КІСП в частині покращання: засобів захисту; продуктивності; цілісності даних; ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бардаш С.В. Інвентаризація теорія, практика, комп'ютеризація : монографія / С.В. Бардаш. – Житомир : ЖІПІ, 1999. – 372 с.
2. Бардаш С.В. Економічний контроль в Україні : системний підхід : монографія / С.В. Бардаш. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 656 с.
3. Бенько М.М. Інформаційні системи і технології в бухгалтерському обліку : монографія / М.М. Бенько - : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 336 с.
4. Брадул О.М. Обліково-аналітичне забезпечення менеджменту корпорацій : монографія / О.М. Брадул. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 356 с.
5. Завгородній В.П. Автоматизація бухгалтерського обліку, контролю, аналізу та аудиту / В.П. Завгородній. – К. : А.С.К., 1998. – 768 с.
6. Івахненко С.В. Комп'ютерний аудит: контрольні методики і технології / С.В. Івахненко. – К. : Знання, 2005. – 286 с.
7. Івахненко С.В. Фінансовий контролінг: методи та інформаційні технології / С.В. Івахненко, О.В. Мелих. – К. : Знання, 2009. – 319 с.
8. Івахненко С.В. Інформаційні технології аудиту та внутрішньогосподарського контролю в контексті світової інтеграції : монографія / С.В. Івахненко. – Житомир : ПП «Рута», 2010. – 432с.

УДК 631.15/16.:631.16

КОНЦЕПЦІЯ УДОСКОНАЛЕННЯ КОНТРОЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД

*Бардаш С.В. – к. е. н. доцент, Київський
національний торговельно-економічний університет
Осадча Т.С. - к. е. н., доцент, Херсонський
економічно-правовий інститут*

Постановка проблеми. Визначення сутності ризику у сфері господарювання, місце та особливості ризик-орієнтованого контролю в процесі ризик-менеджменту, а також підходи до узагальнення контрольного процесу.

Стан вивчення проблеми. Останнім часом в теорії та практиці економічного контролю, а також теорії та практиці управління відбуваються суттєві зміни, пов'язані з їх здійсненням на основі ризик-орієнтованого підходу. Це обумовлено тим, що ринкова економіка є тим середовищем, яке, на відміну від планової економіки, формує велику сукупність ризиків.

Завдання і методика досліджень. Мета статті – дослідити сутність ризику, що виникає під час управління мікроекономічними системами, а також можливість